

Hiru antzerkigileen baratza jorratzen

Eugenio AROZENA EGIMENDIA

0.- SARRERA

Euskal antzerki baratzak eskalari dizkigun hiru egile ospetsueneraikoak hona ekarri nahi nituzke, hirurok jalotzearen ehun urteurrenaren muga aurkitzen direlako. Egile hauetako birena Ander ARZELUS Arrieta (Luzear) (1898-1949) eta Antonio Mª LABAYEN Toledo (1898-1994), orain bi urte izan zen eta hirugarren egilearena, Nemesio ETXANIZ Aranbarrirena (1899-1982), lazko abenduan. Alpatutako hiru egileek sortzez ballara desberdinekoak izanagatik ere euskal antzerki iturri beratik edan zuten.

Euskal antzerkiaren garapenari begiradatxo bat ematen badiegu, mende honen hasierako lehen 50 urtetan, euskal antzerkiaren zurrunbiloaren begia Donostian kokatua zegoen. Hasiera batean, Euskal Fedeak lehen urratsak eman bazituen, ondoren Iztunde Eskola izan zen Euskal Herrietako euskal antzerkiaren eragile. Alpatutako hiru antzerkilari hauek euskal antzerkiaren muinarekin lotuta zeuden bertan une batean partaide ere izanik.

Donostiako antzerki mugimendua abertzalea zela dudarik ez dut. Alpatutako mende erdiko sasoi honen aurretik gartzelerazko antzerki emanaldiak eskaintzen ziren. Hor dugu lekuko "El Cubo" antzokia. 1863 urtean Donostian harresi zati handi bat botatzearekin batera antzoki hau eta berarekin batera zuen kafetegia ere botatzen dute. Antzoki honetan eskaintzen ziren ikuskizunak batetik bestera zebiltzan taldeenak ziren.

Bestalde, bitxikeri bezala bada ere, esan behar da euskal antzerkian lehen urratsak eman zituzten egileak, lehen antzerkiak gazteleraz idatzi zituztela, alpagarrienak ondorengoak dira: "Iriyarena" Soroak idatzia, "Petra xardin saltzaillea" Iraolarena, eta "Martin Tiñacu" Alzagarena.

Euskal Herrian abertzale giroaren eztanda, ez zen Donostian gertatu, Bilbon balzik, eta gertakari horren dinamiteroa Sabino Arana izan zen 1895. urteko otsailaren 2an, Bilboko Langile Elkartean, Azkueren "Vizcaí'tik Bizkaí'ra" antzerkia ikusi ondoren Sabinok "Bizkaitarra" aldizkarian otsailaren 17an, "TEATRO NAZIONALA" aldarrikatuz idatzi bat agertu baitzuen. Ez gaur egun ulertzen den modura (Konpainia handi bat, Institutioek ordaindua) ez eta euskara lardaxka eta baldarrean eskainitakoa. Sabino Aranak ez zuen horrela ulertzen "Teatro Nazionala", harentzako euskaraz eta euskal gizartearen oinarrituz eskaintzen zen antzerkia zen.

Euskal antzerkiaren lehen pausoak eman zituzten egile arrakastatsuenak ondoko zerrenda honetan aipatzen dira: 1.-Baroja, Serafin (1840-1900); 2.-Iraola, Biktoriano (1841-1929); 3.- Soroa, Marzellino (1847-1904); 4.- Azkarate, Ramos (1847-1904); 5.- Zabala, Alfonso Maria (1847-1919). Hamarkada bat beranduago zenbait idazle gaztek antzerkiak sortu eta plazaratzen dituzte: 6.- Alzaga, Toribio (1861-1941); 7.- Uranga, Juan Ignazio (1863-1934); 8.-Artola, Jose (1864-1924); 9.- Azkue, R. Maria (1864-1951); 10.- Elizondo Jose (1865-1943); 11.- Bustintza, Ebaista -Kirikiño- (1866-1929); 12.- Decept, Etienne (1868-1930); 13.- Mokoroa, Baleriano (1871-1941); 14.-Illarramendi, Ramon (1880-1927).

1.- Hirukoteak idatzitako antzerki eta itzulpenak

1.1.- Sormenezko antzerkiak

Ander Arzelus:

Obrak	Jokalariek	Ekidtia.	Egitura	Urtea	Argitalpena
Gibelaundi	2	I	Komedia	1929	Azpeltiako Antzerki Topaketa -1998
Neskamearen mairuak	1	I	Komedia	1934	Antzerki N°31/Azpeltiako Antzerki Topaketa -1998
Gonagorritxo	7	I	Komedia	1930/36	Sabino Arana Fundazioa -1998
Marrakabarra	10	III	Komedia	1930/36	Sabino Arana Fundazioa -1998
Diru-gosea	17	III	Drama	1938-43	Argitaratu gabea

Nemesio Etxaniz

Obrak	Jokalariek	Ekidtia.	Egitura	Urtea	Teologikoak	Argitalpena
Irulearen negarra	20	III	Drama	1947	Bal	Montepio Diocesano -Gasteiz- 1952
Izoko aberatsa	38	III	Komedia	1951	Ez	Montepio Diocesano -Gasteiz-1952
*Gabak zekarren eguna	35	III	Drama	1956	Bal	Kulixka Sorta 27-28. 2. Zarauz-1958
Maite ere... neurritz	5	I	Drama	1957	Bal	Kulixka Sorta 27-28. 2. Zarauz-1958
Zotzean bizia	5	I	Komedia	1958	Bal	Kulixka Sorta 27-28. 2. Zarauz-1958
Gabon Zauria	16	I	Drama	1958	Bal	Kulixka Sorta 27-28. 2. Zarauz-1958

*Arantzazuko Amaren Urte Salinduren omenez ospatutako antzerki lehiaketan lehen saria irabazten du.

Antonio Mª Labayen

Obrak	Jokalariek	Ekitaldia	Editura	Urtea	Argitalpena
"Gizon bizarpeletu eta emazte bizarpeut"	7	II	Komedia	1920	Ambert n ^o 43 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
(1)Txinparta buruzagi	9	III	Komedia	1920	Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Osteagun gaztea	9	I	Komedia	1930	Navarro del Teso y Cia. Tolosa -1930 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Euskal eguna	13	III	Komedia	1931	L.Mendiuzabal Tolosa -1931 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Maya	8	I	Baleta	1932	Ambert n ^o 23
Mateo Txistu	12	II	Komedia	1932	Ambert n ^o 4
Iparagirre	15	II	Drama	1933	Ambert n ^o 17-18 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Inulxeme	11	III	Komedia	1936	Ambert n ^o 53-54 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Muga	8	II	Komedia	1951	Euzko Jakintza -1951/52 Teatro osoa Euzkeraz T.I
Lurrikara	13	IV	Drama	1955	Euzko Gogoa -1955 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Jostuna	6	II	Komedia	1956	Euzko Gogoa -1956
Petrillu	10	I	Komedia	1956	EGAI -1-3/1956 Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Jokua ez da errenta	13	III	Komedia	1960	Ibaropena -1960. Teatro Osoa Euzkeraz T.III-1977
Gaitzaurdi	7	I	Komedia	1961	EGAI 4/6/1961. Teatro Osoa Euzkeraz T.II-1977
Milenko	8	III	Komedia	1962	Ibaropena, 1962. Teatro Osoa Euzkeraz T.II-1977
Domenjon de Andia	22	III	Tragedia	1965	Ibaropena, 1965. Teatro Osoa Euzkeraz T.II-1977
Pestaburu	8	I	Komedia	19	Teatro Osoa Euzkeraz T.III -1977
(2)California... Nu Kuli	10	III	Komedia	1967	Ibaropena, 1969. Teatro Osoa Euzkeraz T.III -1977
(3) Agar'en seme... Israel	15	III	Drama	1970	Teatrogintza eta Jakintza. Ibaropena, 1973. Teatro Osoa Euzkeraz T.III -1977
Mulagorri	14	IV	Tragedia	1978	Gipuzkoako Aurreski Kluba Prohibitzaia, 1978

- (1) - 1920. urteko indar-neurketetan sartua.
- (2) - 1967. urtean "Agora"k eratuako Gipuzkoako-Teatro sarria irabazi zuen.
- (3) - 1970. urtean "Agora"k eratuako Gipuzkoako-Teatro sarria irabazi zuen. 1971. urtean martxoaren 28an Urrietako EGI-BILLA antzerki taldeak taularatu zuen.

Ander Arzelus

Obrak	Jokalaririk	Ekitdia.	Egitura	Urtea	Argitalpena
"Klikir abestia" Ch. Dickens'en lana	10	III	Fresi-antzerkia.	1938-43	Sabino Arana Fundazioa - 1998
"Y ta ni inu" Foncelaren lana	7	II	Komedia	1948-43	Argitaratu gabea

Antonio Mª Labayen

Obrak	Jokalaririk	Ekitdia.	Egitura	Urtea	Argitalpena
"Berezi"	2	I	Komedia	1934	Antzerki, Nº 31 H. Charasson'en "Seoraton" antzerkia
"Irri-Itzaldia"	1	I	Komedia	1934	Antzerki, Nº 31 Antzinako: Joyeux sermon de Mariage batetik euskarara itzulia.
"Bal esalea, Ez esalea"	12	I	Komedia	1963	Oleri, 1963 B. Brecht-en antzerki lana.
"Neskatalia ezkongal"	4	I	Komedia	1964	EGN 1-6, 1964 Eugène Ionesco-ren antzerki lana
"Su ta gar"	4	II	Drama	1966	EGN 1-6, 1966. Prantzesetik antolatua
"Su-errialleak"	11	III	Komedia	1966	EGN, 1-6, 1966 Max frisch-en antzerki lana
"Perretxiko jatea"	7	I	Komedia	1967	EGN, 1-6, 1967. Alemanetik antolatua
"Lapikoa"	16	V	Komedia	1969	EGN, 1-6, 1967. Plautoren antzerki lana
"Agiareak maltemindu bear ez"	12	III	Komedia	1984	Antzerki, Nº 70 A. Casteaoren antzerki lana.

Nemesio Etxaniz

Obrak	Johariakak	Ekitida.	Egitura	Urtea	Argitalpena
Ito edo...ezkondu	7	II	Komedia	1961	Ito edo...ezkondu (Ruiz Anibarran antzerkia) Aunamendi 60 -1968
Izarren bidetan	6	I	Komedia		Lur berr bilia. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978
Ugazabala	11	I	Komedia	1961	Lur berr bilia. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978. Nemesio Etxaniz teatro zaleen gogoan. Azpeltako Topaketak-1999
Alkartuak	8	I	Komedia	1961	Lur berr bilia. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978
Amen	12	I	Komedia		Lur berr bilia. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978
Doministiku	10	I	Komedia		Lur berr bilia. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978. Nemesio Etxaniz teatro zaleen gogoan. Azpeltako Topaketak-1999
Bizirik zerraldo	9	I	Komedia		Lur berr bilia. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978. Nemesio Etxaniz teatro zaleen gogoan. Azpeltako Topaketak-1999
Azeriaren zorla	6	I	Komedia		Lur berr bilia. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978. Nemesio Etxaniz teatro zaleen gogoan. Azpeltako Topaketak-1999
Izarren bidetan	6	I	Komedia		Lur berr bilia. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978

2.- Euskal antzerki baratza

Euskal antzerki baratzak urtez-urte fruituak eman ditu. Euskal antzerkiaren lehen ibilbidea 1870-1920 artekoa izan zen eta euskal antzerki baratzaren esparrua egituratu ondorengo pausoak antzerkiari bide berriak eskaintzea izan zen. Euskal antzerki baratzan lehiatila bat ireki zen kanpoko antzerkientzat. Donostiarrek antzerki sonatuak taularatu zituzten, 1920. urtean Pierre Lotiren "Ramuntxo" eta 1924 urtean W. Shakespeareren (Macbeth). Esan behar dut antzerki hauek aurkeztu ziren moduan ez direla itzulpen solleko lanak bezala aztertu behar, —itzulpen lanak alpatutako daten aurretik eginak izan baitira— T. Alzagaren lana, dramaturgikoa izan zen *dramaturgia ulertuz iparraldeetan ematen dioten zentzuan*. Euskal antzerki baratzan bi antzerki hauen taularatzea errebultsiboa izan zen, eta garaiko egunkarrietan irizpide kontrajarriak agertu ziren. Han hemenka giro kontrajarrian gure hiru egileak hamarkada honetan lehen urratsak eman zituzten euskal antzerki baratzan 1920. urtean A.Mª Labayen "Gizon bizarpeltuti eta emazte bizartsuti" komedia idatziaz. 1926. urte inguruan Bergarako egonaldian N. Etxanizek, herri honetan zegoen "Eusko Batzokiko" antzerki taldeari laguntza ukatu gabe, talde berri bat "Zarrontzale Bazkuna" antzerki taldea sortzen laguntzen du. A. Arzelusek "Gibelaundi" komedia 1929. urtean idazten du eta Donostiako Iztundeak urte berean taularatzen du.

2.1. Aro osatzailea. 1930-1936

Euskal antzerki baratzaren hurrengo pausoa "Aro osatzailea"n murgiltzea izan zen. Aro honetan bi bide berri jorratzen dituzte, bata "Argitalpenak" eta bestea "Topaketak".

Argitalpenari buruz, alpatu behar da, aro honetara iritsi baino lehenagotik, "Euskal Erria" eta "Euskal Erriaren Alde" aldizkariak desagertu zirela, baina 1928. urtean "Yakintza" aldizkaria sortzen dute. Aldizkari honetan beste lan askoren artean ere antzerki lanak argitaratzen dira.

Argitalpen bati buruzko alpamen bat egin gabe ezin gara gelditu, eta hori "Antzerki" aldizkaria da. 1932 urtetik 1936. urteraino 50 en bat antzerki argitaratu zituen. Bestalde, aldizkari honetan euskal

antzerkiaren informazio zabala eskaintzen zen. Urte hauetan antzerki obren sariketak ere ospatzen ziren.

Topaketak, 1933. urtetik 1936. urteraino euskal antzerki taldeen topaketak Donostian ospatzen ziren, eta garaiko euskal talde garrantzitsuenak parte hartzen zuten. San Telmo eta Gran Kursaallean neguko igande eta jai guztietan euskal antzezkiak izaten ziren. Oraingoan euskal antzerkiaren gorputza ondo talutua zegoen, bihotza Donostian zuela gazte eta sendo. Alpatzen ari garen hiru antzerki egileak ere topaketa hauetan parte hartzen zuten: A. Arzelus Euskaltzaleko partaide bezala, A. Mª Labayen Antzertiko zuzendari bezala, eta N. Etxaniz Bergarako bi antzerki taldeak partaide zirenez, hauen bultzatzaile. Aro hau amaitzeko Arzelusek lau antzerki idatzi zituen eta Labayenek sormenezkoak zortzi eta itzulpen bi.

1925-1930. urte arteko euskal antzerkiaren produkzioaren bi herenetatik heren bat Alzagak idatzitako antzerki obrak dituzu eta beste bi herenak gainontzeko idazleak. Guzti honek gure maisu eta ikertzailea kezkatzen dute eta aurrerantzeko pausoak, etxeko egileak pizteko eman behar diren urratsak aurkitzearen bidetik abiatu zituen.

Labayen jaunaren zirikatzeak, argitalpenak, Alzagaren omenaldia, eta abarrek euskarazko antzerkia berriro idazlearen eredu bihurtzen du. 1930-1936 urte artean antzerki alorrean bi antzerkitik gora idatzi zituzten idazleak hauek ditugu: Agirre J. M^a (Lizardi), Albisu A., Alzaga T., Amonarriz A., Arozena A., Barbier J., Barriola A., Eleizegi K., Labayen A. M^a, Lekuonatarak, Leon I., Mujika T., Urkiaga E., eta beste hainbat egile epe honetan antzerki obra bakarra idatzi zutenak.

Dudarik ez dago 1930-1936. urte arteko antzerki mugimendua berritatzaillea dugula, eta mugimendu honen bultzatzaileetako bat Labayen jauna da, ez bakarrik egile bezala baita ere kritikoa eta argitaratzaile bezala. Azken alor honetan euskal antzerkiari mesede handia egin zion. Labayenen eskutik "Antzerti" aldizkariaren 35 ale argitaratu ziren, bertan 45 antzerki obra azalduaz.

2.2. Sasoi honetan hirokotearen presentzia:

2.2.1 Ander Arzelus

Arzelusen antzerki produkzioa zazpi antzerkietara mugatzen da.

Produktzioaren murriztasunak azterketa laburtzen du. Amelek, Arzelusen alaba zaharrenak dioenez, antzerkiren bat gehiago ere bazen, baina zenbait etxealdaketa medio galdu egin zuten.

Arzelusek sasoi honetan idazten dituen antzerkiak sormenezkoak dira eta antzerkien egitura komediarena da: "Gibelaundi", "Neskamearen marmarrak", "Gonagorritxo", "Marrakatxarra", aurrenekoa elkarrizketa, bigarrena bakarriketa, hirugarrena eta laugarrena umeentzako idatzitako antzerkiak.

Arzelusen antzerkiaren estetika edo mamiak ez du zabaltasun handirik hartzen. Berak sortutako antzerkiak bost ditugu, beste biak "Kilkir abestia" Charles Dickens' en "Christmas books" eko ipui bate-tik sortua delako eta "I ta ni iru". Alpatu bezala, E. Poncelaren obra batean oinarritua.

Arzelus antzerkiari bezala hartzen badut, egile izateaz gain, zenbait lan egin dituelako da, eta digresio labur bat eginaz, Arzelusen alor hau ikutuko dut. Abertzaletasun grinak bultzaturik, eta euskarari zion maitasunak eraginda euskarazko alor gehienak ikutu zituen, antzerkia ere tartean zegoelarik. "Omendutako egileek xurgatutako antzerki giroa" atalaren amaieran Donostiako Euskal Antzerki eguna dela eta San Telmon bildu ziren euskal antzerkiari buruz mintzatzeko hainbat gizon ospetsu, eta haien artean alpatutako Arzelus. Donostiako Kursoalaren azpiko aretoetan Laborda apezak gaztetxoentzat hainbat ekintza antolatzen zituen, eta hauetako bat antzerkia zen. Lan honetan A. Arzelusen laguntza izaten zuen. Bestalde esan behar da Anderrek adiskidetasuna zuela T. Alzaga teatrogilearekin biak auzokide baitziren, lehena San Jeronimo karrikan jaloa, eta bigarrena "31 de Agosto"n. Sasoi honetan ere idatzi zuen "Gibelaundi", eta 1929ko abenduaren 21ean Donostiako antzoki Zaharrean taularatu zuen Iztunde Eskolak. Beranduaxeago, baina beti ere euskal giro horretan, "Neskamearen marmarrak" idatzi zuen bere alaba Amelek antzez zezan. Sasoi berean "Gonagorritxo" eta "Marrakatxarra" ere idatzi zituen.

Antzerki lan hauen gatazkek giro alaitsua dute, hara nola, bikote baten maitasuna, mutilaren epeltasuna eta neskatxaren ezin egona; bigarrenak, berriz, neskame baten inbiriá. Hirugarrena eta laugarrenak haur mundura zuzendutakoak dira, panpin animal irudiak eta haurtxoen ametsak hartuz.

Aurreneko bi antzerkietan kolorea eta erritmoa oso ondo era-
tuak daude nahiz eta lehenbiziko lanean, hasiberriaren hutsuneak
nabaritu; hala ere, hau ez da arazo handia gertatzen. Lau antzerki
lan hauetan modu erraz batean erabiltzen ditu antzirudiak; gaur egun
esaten den bezala "subtesto" bat aurki daiteke gure egile honen
antzerkietan. Bestalde, aurreneko bi antzerkiak irakurri eta ahozko
lana paperean ipinia izan dela dirudi, guzti honek eta bere diskurtso
laburrak erritmo bizia ematen baitio antzerkiari.

Ander Arzelusen lan guztiek oinarri sendo bat dute. eta hau
euskararen erabilera da. Honi buruz Alta Onaindiak bere "Euskal
literatura" IV (Etor-Bilbo, 1975. 256-58 or.) zera dio:

*NOLAKO EUSKERA?- "Neskamearen marmarrak", tamalez, lan
motza du, baiña bizi-bizi idatzia. Irakur zazu zatitxo hau; poliki bai
azaltzen duela egun osoan lan eta lan ari dan neskamearen
agoak, <señorita>-ren jarduna.*

*<Amarretan jeiki. Amaikaterdiak arte, bañua dala, gosaria dala,
ezpañak piper gorritz ta begiak zikulu-saltsa beltzez pintatzia dala,
arpegi autsez josi, gerria extutu, bere xanko politai (tanbor maki-
llak dirudite gero!), bere xanko politai begiratu, gonak pittin bat
goraxeago jaso, Ixpillu aurrean (Jesus, Ixpillu aurrean... oiek ko-
meriak) onera begiratu, ara begiratu, au ikutu, ura ikutu... atze-
koaldiak ematen dizkion lanak...I aunditxua iruditzen nunbait... ta
igurtzi ta igurtzi, igurtzi ta igurtzi, <lmatu> naian bezela. <Li-
nea> ez galdu nai bai Orrenbeste pantasi gabe begiratzen zigu-
tenan beintzat guri mutil morrosko bapo askoak! Esango
nuke.....>>*

2.2.2. Antonio Mª Labayen

Antonio Mª Labayen Donostiako antzerki mugimenduari oso lo-
tua zegoen. Ikasketetako oporraldietan Donostiako Iztunde Eskolak
antzerkiak taularatzen zituenean bere zaletasuna izaten zen banballa-
na artean egotea. Bestalde Alzaga maisutzat izan arrin, Labayen
jauna ez zen inola ere loxintxetara erortzen, eta honen lekuko dugu
Donostiako Iztunde Eskolak 1924. urteko abenduaren 21ean
"Irritza" Shakespeareren -Macbeth- itzulpena taularatu zuela medio
Labayenek idatzitakoa otsailaren 7an Euzkadi aldizkarian.

Epe honetan Labayenek 8 antzerki lan sortzen ditu, eta frantse-

setik bi antzerki obra Itzultzen. Sormenezko antzerkiak: "Gizon bizarpeituti eta emazte bizartsuti", "Txinparta buruzagi", "Ostegun gizona", "Euskal eguna", "Maya", "Mateo txistu", "Iparragirre" eta "Irunxeme". Itzulpenak "Berezi" eta "Irri-Itzaldia"

"Txinparta Buruzagi" antzerkiarekin, 1920. urteko abenduan, Donostiako Iztunde Eskolako saria jasotzen du. A. mallakoa, hain zuzen. Sasoi hartan antzerki sariak hiru ataletan banatzen ziren, A. atalekoak, antzerki luzeak, bi eta hiru ekintzetako antzerkiak, B. atalekoak, ekintza bakarreko antzerki laburrak eta, azkenik, C. atalekoan bakarriketak sartzen ziren. Donostiako Iztunde Eskolak 1930. urtean "Euskal eguna" antzerkia taularatzen du.

Egitura:

Sasoi honetako antzerkiak komediak dira; "Euskal eguna" eta "Maya" nahiz eta komediak bezala kontsideratu, aurrenekoa kontakizuna da eta bigarrena ballet modura antolatutako Ipuin bat. Epe honetako antzerkiak laburrak dira, hiru antzerki izan ezik, "Gizon bizarpeituti eta emazte bizartsuti" bi ekitaldikoa, eta "Irunxeme" eta "Txinparta buruzagi" hiru ekitaldietan antolatuak.

Estetika:

Zortzi antzerki hauen estetikak ez digu gauza berririk erakusten eta garaikideen eskolari darraie.

Gatazkak ere hainbat egileek aurrez erabilitakoak dira, adibidez, "ezkontza" lau antzerkietan erabiltzen du, "olgeta" beste bietan eta beste bi antzerkietan eztabaidarik ez da sortzen, gatazka alorrean sartzeko moduan ez behintzat.

Koloreari buruz lehen antzerkiak izanik, eta bereziki komedietan, desorekak ikusten dira, eta herrena agertzen zaigu. Atal bateko antzerkietan erru hau hobeto estaltzen da antzerkien laburtasunagatik, baina antzerki luzeetan kolorearen desoreka nabariago gelditzen da.

Erritmo bizikoak dira antzerkiak nahiz eta kolorearen desorekak herrenaren ibileran bihurtzen dituen zenbaitetan, eta bereziki antzerki luzeetan erritmoa; muturkatu egiten da nahasketa zenbait sortuaz.

2.2.3.-Nemesio Etxaniz

1926. urteko irailaren 14an, Bergarako Santa Marina parrokiara bidaltzen dute. Bertan hamar urte luzez egon zen, parroki honetan gaztetxo eta adinekoak hainbat ekintzetara bultzatu zituen, beti kristautasunaren branka agerian zela. Guri dagokiguna antzerki alorra denez, esan behar dut, sasoi hartan "Eusko Batzokija"ko antzerki taldeak antzezenak eskaintzen zituela. Nemesiok "Zarronzale Bazkuna" antzerki taldea sortzen laguntzen du, besteari laguntza ukatu gabe. Bi antzerki talde hauek hainbat antzokitan beren lanak eskaini zituzten, eta adibide bezala hor daude Donostiako Poxpolin aretoan (Kursaal) eskainitako emanaldiak.

3.- ERRAUTSETAKO TXINPARTAK

1936.go uztailaren 18an guda hasi zen, eta gure hiru pertsonalak gurzupide neketsuari ekiten diote beste hainbat euskaldunek bezala.

3.1.-Ander Arzelus

Ander Arzelusek Euzko Alderdiko Uri Batzarrekoa zenez heriotzarainoko gurzupide neketsu bat hasi zuen. 1943. urteko urtarilaren 12an etxeratu zen. Berriro lanean hasi behar eta Donostian aurkitu zuen lana bertan hiruzpalau hilabetetan aritu ondoren agindua hartu zuen, gutxienez etxetik 250 kilometrotara erbesteratu beharra zeukala.

Hori bera zenbait aldiz gertatu zitzaion, poliziak ingurutik jarraitzen baitzituen abertzaleak. Azkenean hemen ezin bizia suertatu eta, 1946. urte inguruan beste aldera ihesi joan beharra izan zuen. 1949. urteko abuztuaren 15ean 51 urte bete zituen, eta hilabetearen 27an hiltzen da.

Sasoi honetan "Dirugosea" antzerkia idazten du eta bi itzulpen egiten, "Kilkir abestia" Ch. Dickens-en "Christmas books", eta "Y ta ni, Iru" Poncelaren "Tú y yo somos tres".

"Dirugosea", sormenezko antzerkia, expetxean idazten du, eta lehen mallako antzerkia da. Nagusi baten jauntxokeriak eta neskak

gazte bati egindako engainuek sendia banatzen dute. Gerlako giroa ere ukitzen du. Anderrek lan honetan antzerki trebatu baten gisako lana aurkezten digu, hiru unitateetan gatazka, kolorea eta erritmoan oreka lortuaz.

3.2. Antonio Mª Labayen:

1936ko gerlak guruzpidean lehen samina sortzen dio. Familiak zuen lantegian lana egiten zuen eta gerla sortzearekin Lapurdiko Sara herriskara joan zen bere sendiarekin. Zortzi urtez bertan bizitu zen. Gerla ostean berriro, egoera zer edo zer baretu zenean, Tolosara itzuli zen, eskuartean zenbait idazlan zituela, horien artean "Muga" deituriko antzerkia.

Bigarren epe honetan Labayen jaunak 9 antzerki sortzen ditu: "Muga", "Lurrikara", "Petrikillu", "Jostuna", "Jokua ez da errenta", "Malentxu alargun", "Galtzaundi" "Domenjon de Andia", eta "Su ta gar". Itzulpenak Frichs-en "Su-emalleak", Brecht-en "Bai esalea eta ez esalea", Ionesco-ren "Neskatilla ezkongal" eta Durretman-en "Gizona ta Kidea".

Sarako egonaldian orokorrean antzerki unibertsalean eta bereziki euskal antzerkian murgiltzen da. Labayen jaunaren ibilerak euskal antzerkian hobeto ulertzeko ez zaigu aski bere sormenezko edo itzulpen antzerkiak arakatzea edo ikertzea, ezin bestekoa da antzerkiari buruzko idatziak ere kontuan izatea. Labayen maisuak antzerkilari gazteel hainbat argibide ematen dizkie, beren buruak antzerki alorrean non eta nola jantzi, eta abarrez. Honen adibide dugu Antonio Mª Labayenek bere "Teatro euskaro" T.I liburuan "La lección de los maestros" (103 or.)

Labayen maisuak bere lanetan argibideak eskaintzen ditu, ez balan aurkitzen den antzerkilariari hainbat bide erakutsiaz. Bestalde irakurleak jakin behar du Labayen jaunak iturri hauetatik jatorrizko hizkuntzan xurgatzen zuela; horrela, zuzenki, tartekorik gabe lurralde hauetako antzerkietan murgiltzen zen.

Egitura:

Atal honetako sormenezko antzerkien egiturak mota desberdi-

netakoak dira. Adibidez "Lurrikara" drama dugu, "Domenjon de Andia" drama historikoa, "Muga", "Jokoa ez da errenta" kupiberazko komediak eta "Petrikillu", "Jostuna", "Galtzaundi" eta "Su ta Gar" ohiturazko komediak.

Antzerki egituran Labayenek ez du buruhausterik izan; momentuak eta giroak agintzen zuten modura, hiru ekitaldiko antzerki serioak idazten ditu, eta aldiz antzerki labur farregarriak.

Estetika

Labayenek antzerkiak konbikzio serioak eraginda idazten zituen, eta berak nondik nora, eta norengana joan nahi zuen bazekien.

Labayen jaunak bazekien antzerkiak euskal gizartean izan behar zuen zeregina: idazle eta antzerki sortzaille zenez, euskal gizarteko zati bateko kontzientzia izatea, nahiz eta honek nahigabe asko ekarri. Haren pausoak antzerkian beti sendotasunez emanak izan dira, eta batzuen losintxak eta besteen maislatzeak ez zuten gure maisua bere bidetik baztertu.

Bigarren atal honetako antzerkien estetika aztertzerakoan lau bat antzerkietara mugatuko naiz, bestela aurreneko atala errepikatu beharko bainuke "Muga", "Jostuna", "Petrikillu", "Galtzaundi" eta "Su ta gar" antzerkiekin. Horrela bada, Labayenen antzerki produkzioak aldakuntza nabaria jasaten du, ohituren komediak baztertzen eta dramak eratzen ditu. Alpatu nahi ditudan antzerkiak "Lurrikara", "Jokoa ez da errenta", "Malentxu alargun" eta "Domenjon de Andia" dira.

Nola nahi ere, laburki beste antzerki hauen gatazka hau da: "Muga" mugazainak dituzten burrukak kontrabandista batzuekin. "Jostuna" jostundegiko neska gazte talde baten ametsen nondik norakoak. "Petrikillu" petrikilo baten bulegoan zenbait gaisotuen pasadizuak. "Galtzaundi" Tolosako pasarte zenbait Ramus Azkarateren garaiakoak. "Su ta gar" seguru saltzaille bat da, eta bere bezeroen arteko pasadizuak azaltzen dira. Antzerki hauen kolore eta erritmoak aldakuntza nabariak ditu, eta bereziki pertsonaien kopuruaren bidez orekatzen ditu.

"Lurrikara" eta "Domenjon de Andia" historikoak dira. "Lurrikara" hiru ekintzetako dramaren 36eko gerla zitalaren pasarte bat kon-

tatzen da. Klausurako komentu bateko partaideak pasatzen dituzten ezbeharrak erreketeeak eta komunistek eraginda. Antzerki honen mizkatasuna ez da nolana hiko; gerla osteko belaunaldietako partaide garenok eta gerliako kontakizunak entzun ditugunok -inoiz idatzi gabekoak- hainbatetan entzundako espetxeetako bortxaketa, fusilamenduak, eta abarrak "Lurrikaran" agertzen dira. Drama honetako errealismoa gerliako paserteekin "klonikoa" gertatzen da, horregatik gaur egun antzerki hau antzezteak adineko jendeari malkoak ixurraziko lizkiokeen bezala, gazteei zaila zaie berau ulertzea. "Lurrikara" antzerkia ondo eraturia dago kolore aldetik eta hartzen duen erritmoa izugarria da, zenbait pasarteetan egokitasunez irakurlea lasaitzea lortuaz.

Nahiz eta "Domenjon de Andia" antzerkia ez hain mizkatza izan, badu bere mamia, hain zuzen, Ahaide-Nagusien gorrotoa eta Gaztelako errege zen Enrique IV.ren zitalkeria. Baita ere tolosarren matxinada kontatzen da Gaon Judu zerga —biltzaillearen diru gosearen aurka. Azken hau Tolosako plazan hiltzen dute, eta Domenjon de Andiak zuhurtasunez jokatzeko du justiziaren aurrean.

Gaurko giroan, gure gatazkan, ez da batere gaizki eroriko antzerki hau. Obraren eraketa onak eta etengabeko erritmoak eragiten dute obra hau drama egokia dela esaterako garaian. Ez da erraza honelako antzerki lan historikoak antzezteak, baina badu mezua gaurko euskal gizartearentzat.

"Jokua ez da errenta" eta "Malentxu alargun" kupiberazko komediak hiru ekitaldian antolatuta daude. Lehenengo antzerkiaren gatazka jokoa da, eta bigarrenarena hipoteka baten ordainketa. Bi antzerki hauen osaketarako beste gatazka pizgarria ere erabiltzen du kolore egoki bat eskainiaz bi antzerkiei. Erritmo aldetik ere oso ondo talutuak daude.

Bi antzerki hauek Labayenen antzerki produkzioko lanik egokienetarikoak dira, gure herrietako txoko gehienetan ikusitakoak, 60ko hamarkadan Errenteriko "Ereintza" eta Urrietako "Egi-billa" antzerki taldeek egokitasun handiz taularatu zituzten eta gero plazaz-plaza eskaini. Beste zenbait taldek ere Labayenen antzerkiak taularatu zituzten. Askotan entzun izan dut Labayen egile bezala intrantsigentea zela, baina geroak erakutsi dit ez zela horrela. Taldeetako zuzen-

darlek ez zuten inolako arazorik izan beralek uste zuten bezala antzerkiak taularatzeko.

3.3. Nemesio Etxaniz

1936. urtean, gerla hasi bezain azkar Burgos aldera joateko gomendioa egin zioten. Erabaki honek ez du zoriontsu egiten, baina beste bi apaiz lankideekin Burgosko bidea hartu beharrean izan zen. Denbora gutxi egin zuen, han azkar etxeko bidea hartu baitzuen, lehenik atsedena Gasteizen geratuz eta bigarren txangoa Deban bere anal medikuaren etxera etorriaz. Bi urte egin ondoren Zumaiara bidaltzen dute. Zumaiatik berriro bere anal medikuaren hurbilera -Debara- itzultzen da. Gertaera honen berri jakin bezain laster, Lauzrika Gasteizeko Elizbarrutiko Zuzendariak, Andoinera (Araba) joateko agindua ematen dio Nemesiori.

Nemesiok ez zuen batere ondo hartu agindu hau eta gogor erantzun zion Lauzrika Jaunari, esanaz Zumaiako gertaerak oso minduta utzi zuela eta ez zuela adorerik beste herriska batera joateko, eta eleiz kargurik ere ez zuela nahi. Honek adierazten zuen elizako soldatarik gabe gelditzen zela. Eztabaldaren amaiera Erromatik etorri zen, bi aldeei ulermena eskatuz. Bi aldeak lasaitu ziren, eta Nemesio denbora labur baterako Andoingo herriskara joan zen.

1940.go uztailaren 16an, Andoingo ardura hartu zuen eta egun gutxitara Deban zeukan anal medikuarengana itzuli zen berriro. Han hamarkada bat egiten du "Amillaga" zeritzan auzoan. Eguneroko meza Debako Ospitalean ematen zuen eta egun jakin batzutan delak izaten zituen inguruetakoko herri eta auzoetatik, eleizkizunak eskaini zitzen.

Gerlak euskal gizarteari eragindako zauriak, osteko urteetako frankismoaren tratamenduak ez zituen ixten, gaiztotzen balizik, herri zauritu honi eskaintzen zion tratamendu bakarra, enplatu espagnolista baitzen, eta honek gainetik kostra sortzen zuen eta azpian gaiztotutako haragi bizi-bizia zegoen. Zauriak zauri eta zola-zola Nemesio jaunak pentsatu zuen aski zela (eta oztopo guztien gainetik giza-eskubideak zeudela eta berriro euskalduntasuna ez zela galdua adierazteko), gazteen artean euskalgintzako zenbait alor jorratzen hasi

zen. Ekintza hauen artean "Alostorrea" antzerki taldearen sortzea dugu. 1947. urtean lehen lana eskalari zuten, "Gabon-gabonetan" Ziarzola Manuel "Abeletxe"ren (1902-1987) ekitaldi bateko komedia eta lehen emanaldi honetan izan zuten arrakastaz Nemesio berak honela dio:

1946.ean egoki iruditu zitzaidan euskaraz antzezteko saiakeraren bat egitea. Zentzu horretan "Alostorrea" antzerki taldea eratu nuen, kontu handiz pentsamolde politiko guztietariko gazteak aukeratu nituen eta ustegabeen 1947ko urtarrilaren 3an Abeletxe idazlearen "Gabon-gabonetan" jolas komiko-lirikoa antzestea lortu genuen.

Nahiz eta urte haietako deseskualduntze lan maltzurra, herriak zuen euskera gosea zela eta, Deba eta bertako Itziariko auzoa "Miramar saloiak" jendez gainez egin zezan ahalegindu ziren -Itzulpena-.

Debako egonaldia gogorra egiten ari zitzaion; elizaren egituratik at zegoenez diru-iturria murriztua zeukan; zituen diru etekinak Debako Ospitalean ematen zituen mezak ziren, eta hango eta hemengo frankisten zikoizkeriak Nemesioren euskaraz bizi nahia zapuzten zuen. Horrela Deba utzi eta beste bizileku bat aurkitzea hobe izango zela pentsatu zuen.

1947. urte inguruan "Irulearen negarra" trajedia "Alostorrea" antzerki taldearentzat egokitu zuen gaztelerazko "La hilandera de la Capilla" dramaren oinarrituz, dagoeneko prestatzen aritu zirena eta horrela, agintarien eskakizunari erantzunaz, antzerki bat euskaraz eta bestea gazteleraz taularatuko zuten. Antzerki honi buruz berak honela dio:

Oharra:

Antzerki hau. Lendik eratua zuan Gorostidi ta Agirretxe'tar Juan E.. jaunak. Honen lana begien aurrean dedala egin det nere au. Asko aldatu ta geitu det lengoaren lana, baiña oraindik lenengo aitaren ikutu asko gelditu zaizkio. Orregatik bion izeneko bezela, jartzen dizut, antzerki au. Gure izkuntza indartzeko dedila nere aldaketa lana.

Gorostidi jaunak "La hilandera de la Capilla" antzerki lana gazteleraz idatzi zuen. T. Alzagak (1861-1941) "Eleizatxoko Ardaslea"

Izenarekin itzuli zuen, eta 1935. urteko urtarrilaren 20an "San Sebastian" egunez Donostiako Iztunde Eskolak Alzaga beraren zuzendaritzapean tulara eraman. "Eleizatxoko ardazlea" Antzerki-n 1935.ko Dagonilla-Agorra 44-45 zenbakian argitaratu zuten. -Argitalpen honek dioenez lan hau Oñatin saritua izan zen.

1950ko apirilean Debako Amillaga auzoa utzi eta Azkoitira abiatzen da. Nemesioren bizitzan Azkoitiako egonaldia oso garrantzitsua izan zen euskal sormenaren ezkaratza bilakatu baitzen. Bere jaioterriko herrian erdal giroa han eta hemen aurkitu zuen eta bereziki Ikastetxeetan, Irratietan, Udalean... Giro honetan euskal gazteria itota zegoela eta bera berpizteko beste ekintza zenbaiten artean herrian antzerki talde bat bultzatzea izan zen.

Nemesiok Azkoitira iritsi zenean ez zuen euskal giro aproposik aurkitu. Bazeuden han hemenka dantzari batzuk; San Martin auzokoak, besteak gerla aurretikoak, gerlan frankistek ikurriña eta dantzarako makilak herriko plazan erre zizklotenak eta honelako ekintzak ematen duen oroitzapen beldurtiaren ezkutuan zebiltzanak. Dantzari talde bat osatuaz hasi zirenean, Nemesiori hau ez zitzaion aski iruditzen, eta gazteak antzerkia egitera ere bultzatu zituen, 1951. urteko eguberritan "Abeletxe"ren "Gabon-Gabonetan" antzerkia Olimpia antzokian antzeztu zuten. Antzerki-Ekintzak gaztedia berpiztu zuen eta Olimplan bigarren antzerki bat ere antzeztu zuten; antzerki hau Nemesio beraren "Izoko aberatsa" izan zen.

"Izoko aberatsa" antzerkian bi pertsonaia protagonista ditugu: Antoni eta Xabier, Izekoaren ilobak. Bi pertsonaia hauek tularatu zituztenak, Antoni: Mertxe Juaristi Badiola eta Xabier: Jose Luis Elorza Elorzak. Antzerkian bi pertsonaiak ezkondu egin dira. Bizitza errealean ere gure bi azkoitiarrek ere ezkontzen dira eta bikote honi esker gaur nik Azkoitia eta Nemesiori buruz gehiago dakit. -Mila esker-.

1952ko urriaren 7an Gasteizen (8) bi antzerki argitaratzen dizkote. Bat "Izoko aberatsa" eta bestea "Irulearen negarra" Lehenen alpatutako antzerki hau 1951-1-29an idatzi zuen.

Nemesiok ez zuen berak nahi zuen bezain euskal girorik Izarraitz mendikatearen hegian aurkitzen, bereziki, erlijiosoen ikastetxeetan. Giro honek Nemesio nahigabetzen zuen, eta barruan egosten ari

zitzaion euskal-sormenaren zurrunbiloak ezinbesteko giro hobea izango zuen lekuren bat aurkitzera bultzatu zuen. Leku hau Donostia izango zen.

Nemesio 1953. urteko abenduan Donostiara dator, parrokiarik gabe balna eguneroko meza "Reparadoras"en komentuan eskaintzen du. Donostiako egonaldia Jainkoak bere altzora deitu arteraino egiten du, eta hau 1982ko urtarrilaren 27an gertatzen da.

Nemesioren dramak Irakurtzeak nire gaztetxotako oroimenetara narama: OIartzungo "Ospitale Zaharreko" (gaur egun On Manuel Lekuona liburutegia bezala ezagutzen dena) kapilan urteko sei hila-betetako igande arratsaldeetan bi orduz dotrina izaten genuen D. Jose Luis apaizaren eskutik. Handik ez zegoen ihes egiterik. Egun bateko hutsuneak, hurrengo igandeko irakurketa eta galdekizuna zure esku geratzea baltzekarren, eta hori sasoi hartan astuna iruditzen zitzaidan. Aspaldiko giro hura gogoratuz, Nemesioren antzerki dramatikoak dotrinako ikasgaiak dirudite, bost drama hauen sabelean bertute teologalak aurkitzen baitira: *Fedea, Esperantza eta Karitate*. Nemesioren antzerkiaren branka izango dira, horregatik, Nemesioren sei antzerkietatik bost teologi kontestuko antzerkiak dira. Alpatuko ditudan bost drama hauek ezin dira, hala ere, zaku berean sartu, "Irulearen negarra" eta "Gabak zekarren eguna" drama historikoak dira. Beraien egitura ere antzekoa da.

3.3.1.-Zorigaitza eta Zeru-Esperantza

Bi drama historiko hauetan agertzen dira, "ZORIGAITZA" eta "ZERU-ESPERANTZA". Bi indar hauen eredia bi jainkosen bidez bermatzen da: zorigaitzarena sorginetik, eta zeru-esperantzarena Ama Maria Birjinnarenetik.

Gaiztakeri, giroaren eragilea ilunpeko erreginen eskutik dator, eta tenporala da. Bitartean zeru-esperantza alderantzizkoa da, argiaren erreginak izanik gizon dohakabeen artean, gerora-animaren salbazioa eskaintzen du.

Bi drama historikoen zorigaitzaren zurrunbiloaren gurpilak pertsonalak ez ditu zurrupatzen; zurrunbiloaren ertzean ibiltzen dira dohakabeak balliran.

"Irulearen negarra" dramaren sorgin-amak honela dio alabari:

*Badakin, alaba, gure egitekoa zer dan. Geien maite gaituztenak
galtzea...*

Gaiztakeriaren zurrunbiloan jarraituz, Nemesiok honela plan-
telatzen du: arrantzale gazteek keXu dira itsas zabalean arrainik ha-
rrapatzen ez dutelako. Hizketa hau arrantzale zaharren belarrietara
Iristen da eta gazteei esaten diete beraien ere antzekoa gertatu
zitzalela, eta guztia aztikeri baten fruitua dela, "sorginkeria". Zaha-
rrek historia kontatzeari ekiten diote. Haien ere berdina gertatu
zitzaien, eguna pasa eta gaua Joan, eta sareetan arrainik erortzen ez.
Egun batean marinel bat ohartu zen arrantza untzia sorgindua zegoe-
la, eta itsas zabalera ateratzen ziren lehen egunean sorginek hondo-
ratuko zutela.

3.3.2.- *Bi drama historiko: "Irulearen negarra" eta "Gabak zekarren eguna"*

"Irulearen negarra" antzerkian lehen ekintzako pasarte nagusia
aztikeriari buruzkoa da, eta antzekoa aurkitzen dugu "Gabak zeka-
rren eguna" dramaren ere. Haseran antzinaren deia honela egiten du:

ANTZINAREN DEIA (Esanaz edo abestuz)

Ni naiz Antziña zaarra

Euskalerrikoa

Nere gain daukat Mari

Gaizto'ren besoa;

Errien ondarena,

Giza-gorrotoa,

Eta aztikirien

Illunpe-lañoa!

Lehen ekintzan aurrera jarraituz, Ibarretako ola zaharrean aur-
kitzen gara. Bertan daude, Ana, etxeko mirabe zaharra, eta Millia
hamairu urteko neskatila:

*(Aizea nasten dator: emakume biak azken-itzen oroipenetan ixil
eta geldirik lotzen dira. Aizea bolara bat arrotzen da.)*

*Ana.- Enel... Aizea au... Ederki gogoratzen naiz... Orrelakoxe
egualdia zan zure ama il-aurrez. Ta gaur hamasei urte ere,
Arrasate su ta gar erre zanean, aurrez orrolakoxe aizea jaiki
zan... Mari Gaizto!... Garagartza'ko kanpaiak geldituko al-du!*

Milia.- Zer ari zera, Ama?

Ana.- Ikusten al-dituzu laño aiek? Maiatzeko Gurutze-eguna Igaro degu. Agorreko gurutze-egunerarte Mari-Gaizto laño oien zai egoten da bereak egiteko. Gолko ta beko aizea burrukan asten diranean, an da bere aitz-zulotik atera nairik.

Milia.- Nor da Mari Gaizto?

Ana.- Andrazko sorgin gaizkille bat Amboto'n du bere gordeleku nagusiena. Aitzulo aundi batean gordeta, an asmatzen ditu giza emakumeok galtzeko biurrekeri guziak. Ez al-dituzu uda-aldean Garagartza'ko kanpaiak sarri entzuten? Mari Gaizto bere zuloan lotzeko jotzen dituzte; baiña apaiza errian eztalako-edo, kanpai-jotzea aztutzen ba-dute, Mari Gaizto bere aitzolutik irtetzen da igesi, ta egundoko zorigaitzak bialtzen ditu lur ontara. Euskalerrri gaxoa, aren asmaketa txarren mende gorrian bizi da.

Bi antzerkietako lehen ekintzetan zorigaitzaren hazia ereiten da. Baina hurrengo ekintzek jarraipen desberdina dute. Adibidez "Irulearen negarra"n aztikeri-hazia itsasoaren antzutasunean datza. Ondoren itsas zabalean Debako arrantzaleek txalupa galdu batean Gazteluzarreko Gaston seme zauritua aurkitzen dute, eta, etsala denez, Debako plazara dakarte bertan urkatu edo erretzeko asmoz; Zubeltzuko andrearen karitatea Gaston dohakabearengana ere lirsten da. Karitatearen izenean eskutatik kentzen die arrantzaleei Gaston Gazteluzarko semea, eta Zubeltzuko gaztelura eramaten du.

Zorigaitzaren kolorea askotan agertzen da eta kasu honetan maitasun galaren inguruan. Bi gazteak, Gaston eta Kattalin, maitemindu egiten dira, Beronako bi gazteen antzera. Hemen ere, maitasunak ondorio berdina du. Hurbilagoko adibideetara joaz, hain sonatua zaigun markesaren alabaren kontakizunak. Mutrikuko Erdi aroko gertaera honek, non alpatu alaba mariñel batez maitemintzen den, badu antzik aztertzen ari garen antzerkiarekin. Gazteluzarreko jaunek ez dute onartzen bere semearen maitasuna, ez eta honek ekar dezakeen lotura ere. Etxera itzultzeko eskatzen diote gurasoek semeari. Hirugarren eszenan bi gazteak banantzen dituzte eta Gastonek etsipenak hartuta ingelesan aurkako borroka batetara joan eta, bertan heriotza aurkitzen du. Kattalinek, hau jakinik, penaz ondokoa dio:

Izarrak eskuta dira.-
Goibelaren mende:
Zu berriz, lurpe otzean
Maite, or zaude.
Zora bearrean nabil
Beti zure galde.
Laster batuko nazaizu
Eriotz-bestalde.

Zubeltzuko gaztelua hankaz gora dago etxeko andre Magdale-
nak burua galdu duelako, Ingurukoel zeru esperantza eskatzea balzik
ez zale gelditzen.

"Gabak zekarren eguna" ez da aurreko antzerkian bezela ga-
ratzen, honek baditu berezitasunak, antzerki honetan kolorea askoz
egokiago erabiltzen da.

"Gabak zekarren eguna"ko lehen ekintzan argi gelditzen da Mari
Gaiztoren aztikeriak zer ondorio ekarri ohi dituen. Bigarren ekintzan
gizakumeek aztikerien ondorioak pairatzen dituzte. Alde batetik
lehorte izugarriak Euskal Herria astintzen du, eta bestetik Ahaide
Nagusien gorrotoa noiznahi azaleratzen da.

Ekintza aurrera doala azkenaurreneko agerraldian Baltzategiko
Errodrigo gazteak aurkikuntza egiten du, bere sendikoei honela adie-
raziz:

Errodrigo.-Arkitu dedan mirariak, neke guziak ederki ordaindu di-
zkit, Milla... Alaba batean, azkartza-aldeko sakon-une batetik
arran-otsa ote-zan, iruditi zitzaidan... Urruti zan zintzarri aren
otsa... Pauso batzuek... geroago ta biziago zekarren ai-
zeak... Aloña maldan ta biziago dek, bada... Gure ardien
kanpai-otsa ote zitekean?... Banago, ez-nago... Aitz-mutur
eta sastraka, elorri ta arantza... Banoa bizi-bizi soñu aren
otsera... Andik dek, ba... Enel Ta zer da argi ori? Zintzarri-
otsa datorren aldetik dek gañera... Urrerago ta kezkatiago
ninjoan... Begiak igurtzika zokoratu naiz... Nun ari da soñu
ori?... Ontan, nere barru guzia ikara, lurean josita gelditu
nintzan.... Elorri baten gañean, zeruko agerpen zoragarria
neukan nere aurrean. Andra Maria, arantza-gañean zeruko

argia zeriola, ta besoetan bere Seme Jesus zuala, begi gozoz neuri begira"...Elorri-oñean zintzilik kanpaitxo bat.

Aurrez alpatu bezela, hemen agertzen da zero-esperantzaren Jainkosa "Arantzazuko Ama Maria" Euskal Herriaren bakeratzea. Jainkosa honek ekarriko du, eta honen adierazgarri dugu, hirugarren ekintzaren hasera, lehenbizikoan bezela:

Aantziña'ren abotsa berriro:

Orra eliza jaso.

Hamalka aldiz eraso,

Zenbat leien arazoal

Biotz bakoitzan begira zazu

Ermitatxo eroso

Begira, Ama gozoa,

Zure esanera eloa.

Euskal-Kondaira osoal.

Pakea Ahalde Nagusien artera ere iristen da, honela mintzatzen direlarik Urrexula'ko Pedro eta Araoz'ko Joanes.

Pedro.- Ez al-deikizul Arrasate ta Oñati'ko jendea elkartuta auzo-lanean, alajañal Ta erri-barruan ikusten duguna? Arrasate'n Guraia ta Bañeztarrak alkarri eskuak emanda. Oñatin ere berebat, gaur arte ain etsai izan diran Murgia ta Garibaitarrak betiko lagunak izan ba-lira baño areago batuak.

Eta azken atalean erromesen mintzoa ondokoa da:

Aranz artean agertu zera, Euskaldunon Ama Maite;

Gaurtik aurrera gure Erregin Zu bakarrik izan zaite.

Honela bada, hainbat zorigaitza banatutako Mari Galzto sorgina betirako euskal herrietako koba zuloetan -lur barruetako eremueta-ko illunpean- bizitzera kondenatua gelditzen da. Baina, Irakurle, kontuz, eremu hauetan sartzen den gizakumea ez baita nolana handik aterako.

3.3.3. Antzerki trilogikoa:

Ondorengo hiru drama hauetan: "Maite ere... neurriz"; "Zotzean bizia" eta "Gabon zauria" Nemesiok familiaren batasuna, fedea eta

karitatean oinarritzen du, eta ikusmolde desberdinetik familiari begiratzuz antzerki-trilogikoa prestatzen du.

Hiru dramen denbora Iraupena Gabon-gaueko afari aurreko unea da. Gatazkaren korapiloaren aurretik datorren korapiloaren, askatzea gabon ilunabarrean gertatzen da.

Trilogi honetan Nemesiok kristau familietan aurkitu ditzakegun hiru aje ukitzen ditu: senar-emazte arteko konfidantza eza, familia haustura eta familiako batasun eza. Korapilo guzti hauen askatzea Gabon-gauean gertatzen da. Gabon-gaua, kristau famili batentzako eta bereziki euskaldunentzako, hain seinalatua dugun gaua. Urtean ez dugu beste egun bat euskaldunak hain maitekor familian ospatuko dugunik.

Antzerki hirukoi honetan hirurok egitura bat osatzen dute - ikuskizun baten batasuna-. "*Maite ere... neurriz*" eta "*Gabon zauriak*" antzerki gogorrak dira, edozein ikusleri malkoak ixurtzeko modukoak eta dramaren tentsioa baretzeko erdiko atalean "*Zotzean bizia*" irri-dramatikoa eskaintzen da. Azken antzerki honen zati handiena bakarriketa moduan eratua dago, antzerki honen sujetak bere buruaz beste egin nahi du, bainan hala ere ez zailo umorerik falta.

"*Maite ere... neurriz*" kristautasunean hezitako familia agertzen zaigu. Aita eta seme-alaba neskamearekin bizi dira. Aitak dioenez bere emaztea hila da, hori da semeel sinestarazi diena, baina ez da egia, semeak haurtxoak zirela gizonak zeloz itsutu eta emaztea etxetik bidali baitzuen; geroztik aitak ez du sosegurik izan. Urtez-urte zimelten ari da.

Hala eta guztiz ere, familiako betebeharrak, mandamenduek agintzen duten moduan betetzen ditu, batez ere, semeak heitzeko garaian. Begira alaba Anek zer motako jarrera duen, behartsu bat ate aurrera iristen denean:

*Gabon gaba da gaur, ta ama zanaren izenean barruan artzen
dugu gau ontan datorren eskekoa. Aurrera emakume.*

Ane, aurrexeagoko pasarte batean, honela mintzo zailo emakume eskalari:

Enel Gure amak bezelaxe. Banoa barrura berogarri zenbait zure-

*tzat ekartzera.... exeri zaitez ementxe, amarentzat jarri oi-dugun
alki onetan.*

Aitak, emaztea zitalkeriz etxetik bidall arren, ondorengo urteetan gabon gauean beti oroimenean zuen horren adierazgarria amarentzako aulkia jartzean dago, bere baitan esperantza zuen egun batez etxeratuko zela.

Eskalea etxetik ateratzen da, baina ez du kemenik eta etxetik hurbil elurraren besoetara erortzen da. Lore eskalea honela mintzo da:

*... Gaurkoa gelegi izan da... Ezin det gehiago... Gabon-gabean
etxetik jaurtikia; Gabon Gabean aituko da nere bizia.... Barka
Jauna....*

Familia gabon gauean afarirako mahaira hurbiltzen den unean Anek kontatzen du arratsaldeko pasarte Lore eskalearekin; haren senarra zeloek itsutu zutela eta etxean pakea izango bazen kanpora Joan beharra izango zuela. Aitak aulkitik altxatuaz, honela dio:

*Joakin.-Azkar, azkar! Billa zagun. Hamazazpi urte auetan emaku-
me orren billa ibilli naiz alperrik.*

Ane.- Zein da, ba, bera?

*Joakin.- Nik, ltxu onek, etxetik baldi nuen andra errukarria; zuen
amal*

Etxe aurrean lurrean heriotzaren besoetan aurkitzen dute eta hotzak eta arnasa ezin harturik etxe barrura sartzen dute; Lorek, heriotzaren besoetan lo hartu aurretik, pasarte batean, honela dio:

*Lore.- Oso pozik noa. Zeruak zuen besartean iltzeko zoria eman
dit azkenean.*

Antzerki honetan Loreren fedea eta esperantzak etxeko bidean jartzen du eta familiako karitateak, alabaren bidez, ama berrirori aurkitzea dakar, nahiz eta une gutxiariko izan.

"Zotzean bizia" Irri-drama honek Nemesioren asmoak ondo betetzen ditu; ikusleel lasaitasuna eman behar zaie antzerki saioan gehiegi nekatu gabe, nahigabe. Horretarako erdiko ekintza bezala irri-dramatikoa eskaintzen du, aurreko eta ondorengo familia eta gabon-gauekoa giroa hautsi gabe. "Zotzean bizia" antzerkiaren baka-

rizketaren izpiritua Nemesiok beste antzerkilari ospetsu batengan aurkitzen du, Antón Pavlovich CHEJOV (1860-1904), eta errusiarrak idatzitako "O Vrede Tabako" (Tabakoak egiten duen kaltea) dela-koan.

"Zotzean bizia" antzerkiko sujeta Anton dugu; antzerki honetan, Antonen bi parlamentu luze eskaintzen dira eta parlamentu hauekin bakarriketa bat osatzen da, bertan gatazkaren bi ertzak argi eta garbi agertuaz: "Bizi-mina" eta "Bizi-ditxa". Aurreneko atalean "Bizi-mina" alderdia jokutzen da; eta bigarrenean "Bizi-ditxa".

Aurreneko atalean Antonen parlamentua poema luze bat bailltz bezala eskaintzen du, erreflexio asko eta asko Antonen "Bizi-min"ari buruzkoak direla. Giroa ezin hobeto antolatzen du puru baten inguruan, purua bizitzaren erloju bihurtzen du; purua erretzen bukatzean, Antoni bizitza bukatuko zailo, bere buruaz beste egingo du.

Antonek purua erretzen duenean, eta lurrera botatzeko garailan, inguruko etxe batetik Eguerri kantu bat euskaraz entzutean —Pentsatu Argentinako Panpako herriska bateko etxetik ateratzen den kantua euskaraz izatea— Antonen barrua hankaz gora jartzen da, eta "Bizi-ditxa"k oroitzapenetara eramaten du: Euskal Herriko gaztetako elizkizunak, bere buruari galdetzen dio: noiztik ez dut eliz baten atea pasa. Euskaraz entzutea, eta, indartsuen, amaren oroitzapena dira. Ama zaharra! (ondoren ikusten den bezala)

Zer egiten ote-du nere ama zarrak?... An izango zan gaur ere gabeko errosarioan bere mantaliña burutik zuala... ta elizkizun-ondorenean, beste andratxo batzuekin eliz-atadian itzen bat trukatuko zuen.

-Egualdi onekin nola etorri zera, Joxepa?

-Esango zion lagunen batek. Eta beste batek: Anton'en berririk ba al-dezue?

-Ta gure ama xarrak, gezurren bat asmatuko zuen, bere semearen esker txarra estaltzearren.

Nemesiok, antzerkia nolabait amaitu behar zuenez, Zumaiako familia euskalduna sartzen du, baina esango nuke konponketa baino petatxo antza gehiago duela. Antzerkiaren hiru herenetatik bi bakarriketa dira, eta heren bat Zumaiako familiarekin topatzen den unea.

"*Gabon zauria*" Drama honetako senar-emaztearen fedea eta esperantzari esker ez dira kristau-bidetik irteten, nahiz eta zorigaitzak astindu. Gabon gau arratsaldean familia bateko egun batzutako haurtxoa gaisorik dago, medikuaren bisita ere jasotzen du; amak sehaska inguruan zaintzen dagoela lo hartzen du eta amesten nola Jaungoikoak, aingeruekin bildu eta, agintzen dien lurrera etorri eta zenbait aingerutxo zerura igotzeko. Amak esnatu eta, senarrari ametsaren berri ematen dio. Ordu batzutara haurtxoa hil egiten da, ametsak iragarri bezala. Gabon gaua denez familia honen ate-ondora gaztetxo talde bat agertzen da. Emaztea samindurik dago haurraren heriotzarekin eta etxe aurrean ez du kantu, ez eta zaratarik nahi, baina fedea eta esperantza ondo errotuak dauzkanez azkenean onartzen ditu.

3.3.4. *Eresi-antzerkia*

"*Izeko aberatsa*" Nemesiok berak dioen bezala: "*Iru egintzadun eres-antzerkia irrisua*". Aurrez beste bost antzerkiak teologi alorrean sartu baditugu, aztertzen ari garen antzerki hau, giro honetatik kanpo gelditzen da, nahiz eta Nemesiok eresi antzerki bezala aurkeztu; "katramil-komedia" bezala kontsideratzen dut. Antzerki honen fitxa ondokoa litzateke:

Gatazka: Hogel urtetako neska bati, eskutitza iristen zailo, -izeba hilzorian dagoela-eta lau milioien oinordeko izendatzen du baldin bere lehengusua baino lehenago Zeraingo izebaren etxera iristen bada.

Kolorea eta Erritmoa: Hiru ekintzaz osatua dagoenez, denbora eta espazioa hiru situazio ezberdinez osatua dago. Aurreneko eszena Neskamea dagoen tabernan gertatzen da. Orixek erakutsi digun hainbat herri kantuen antzera antolatutako ekintzak, ardoarena, ezkontzarena eta abar. Ondo osatua denez kolorez egoki dago, eta erritmoz bizitasun handia lortzen du. Bigarren ekintza Segurako ostatu batean gertatzen da, hemen lehenbiziko bost eszenak, eresi-dunak dira, baina azkeneko sei agerraldiak katramilazko eszena arruntak, kolorea mantendu arren erritmoaren aldetik jaisi egiten da aurrekoarekin konparatuz. Hirugarren ekintza, Zeraingo izebaren etxean gertatzen da, hemen kantu, dantza eta elkarrizketa arruntak

ematen dira, baina ez da eresia, ez eta baleta ere, halako paupturri txiki bat da tajutua baina bigarren ekintzaren erritmo antzekoarekin.

3.3.5. Eresi giroa

Eresi-giroa, Nemesioren antzerkietan gainbegirada bat egiteak badu bere xarma.

Nemesioren kantuarekiko zaletasuna ezaguna da, eta bere antzerki gehienak kutsatzen ditu; adibidez: "Irulearen negarra" eta "Gabak zekarren eguna" drama historikoen ekitaldien haserak kantuz ematen ditu, kantu hauek ekintzaren adierazgarri izaten dira. "Gabon zauria"n sehaska kantuak eta gabon gaueko kantuak nagusitzen dira; hala ere, eresi-antzerkiaren kutsurik gabe.

Egilearen baitan eresidun antzerkia "Izeko aberatsa" da. Eresi antzerkia izateko baldintza batzuk bete behar dira, eta ez da aski, kantuz, halako edo horrelako eszena eskaintzea. "Izeko aberatsa" antzerki eresidun egituratik baino gertuago aurkitzen da antzerki barruan delitzen den egituratik.

"Izeko aberatsa"ko lehen eta bigarren ekintzako lehen lau agerrialdiak errandoetan oinarritutako eszenak dira; festa giro honetatik kanpo ibiltzen dira antzerki honetako bi sujetak: Antoni eta Xabier. Dударik gabe eresi giroa sortzen da, aipatutako eszena hauetan, baina komediaren osagarri bezala agertuaz.

Bestalde, esan behar dut, kantuek antzerki astunak neurri batean arintzen dituztela, baina kantuak giroan sartzen badira alde-rantzizko jokoa egin dezakete; hori gerta ez dadin Nemesiok bitxiak bailliran kokatzen ditu antzerkietan eta berau jaztea lortzen du.

4. ANTZERKI SUA

Gerla osteko "errautsetako txinparta" modura han-hemenka euskal antzerkien txinpartak zalaparta handirik gabe ikusten dira, eta 60ko hamarkadaren haseran bere onera etortzen da.

Aipatzen ari garen hamarkada honen azken hiru urteak euskal gizartearentzat oso gogorak izan ziren, eta, nola ez, euskal antzerkiarentzat ere. 68ko exzepzio legeak, 69ko ondorioak eta

70ko Burgosko auzia medio, antzerki mugimendua ia desegina gelditu zen, han hemenka talde bat edo beste gelditu bazen ere; espainiarren zentsura ere gogortu egin zen; nik neronek antzerki obra baten baimena lortzeko urte t'erdi itxaron behar izan nuen. Bestalde esan behar da antzerki mugimenduaren osatzalleek nahiago izan zutela kalera irtetea frankismoaren aurka borrokatzeko.

60ko hamarkadaren haserako antzerki mugimenduaren oinarria Donostian kokatzen da. Mugimendu hau bi antzerki taldeetan oinarritzen da, talde bakoitza bere astoari arre eginaz ibili zen. Bakoitzak bere alorrak jorratzen zituen; "Jarral" antzerki taldearen oinarria "berriztatzearena" zen eta "tradizionalaren" alorrekoa Iztunde Eskola. Alorren banaketa mugimendu politikoaren eragina zen. Bakoitzaren berezitasunak alpatzen hasi beharrean, egokiago iruditu zait bakoitzaren lanen laukia, taularatutako antzerkien zerrenda azaltzea, irakurleak ikus dezan baten eta bestearen joerak nondik zihoazen.

JARRAI antzerki taldearen eskaintza

Antzerki Lana	Egilea	Urtea
Urtean sortzen da.		1957
Antzerkien irakurketak eskeintzen dituzte.		1958
Motza errian , Etxe aldaketa, Nor da erruduna	Artola, J. Karraskedo, J. Seca, M	1959
Ito edo...ezkondu	Ruiz de Añibarro, V.	1961
Kristalezko iruditxoak / Odol bidea / Menditarrak Ertzalna etxean	Williams, T. Monzon, Telesforo Priestley, J. B.	1962
Arresi latza / Udaberriko gau artan lorik ez.	Calvo S, J. Poncela, J.	1963
Bestelakoak / Nor Alkate Beste mundukoak eta zoro bat.,	O'Neill, E. Larzabal P. Aresti, G.	1964
Andere etxea / Historia triste bat	Ibsen, H./ Garmendia, X.	1965
Gizon zuzenak / Su iltzailleak /	Camus, A. Frisch, M.	1966
Denak ziren nere semeak Gizona ta kidea	Miller, Artur Durrenmant	1967
Azken maizterra	Ionesco, E.	1968

IZTUNDE ESKOLAREN eskaintza

Antzerki lana	Egilea	Urtea
Ramuntxo Loti, P.		1953
Andre Joxepa Tronpeta	Alzaga, T.	1954
Mutilzar	Alzaga, T.	1955
Bost urtian/ Ezer ez ta festa	Alzaga, T./ Soroa, M	1956
Lagun txar bat	Barriola, A.	1957
Lourdes'ko lorea / Au dek maltzurkeria	Gheon, H. Agirre M ^a D.	1958
Dollora / Goi argi	Elizondo, J. / Barriola, A.	1959
Eun dukat / Damu latza	Lekuona, A./ Larzabal, P.	1960
Zorigaitzoko eguna Beorraren ostikoa	Barriola, A./ Monzon, T.	1961
Amal / Etxahun	Tagore, R./Larzabal, P.	1962
Txalupak jaberik ez	Casona, A.	1963
Zurgin zarra / Garo usaia	Monzon, T./Karraskedo, J.	1964
Oriko txoria Orin	Lozano, A.	1965
Txapela bete euri / Inpernuko dirua / Irugarren itza	Gazzo, M.V. / Larzabal, P. / Casona, A.	1966
Errepertorioko antzerkiekin Ibill ziren		1967
Iturri agor /Etzan ate joka etorri	García L. F. / Calvo S. J.	1968

1968 eta 1969 izan ziren exzepzioko legeak zirela eta bi talde hauek "oporrak" hartu beharrean suertatu ziren.

Beste ertza	Lopez Rubio, J.	1970
Iparragirre	Guerrero, J.	1971
Illunpe gorritan		1972
Alzateko Jaun	Baroja, Pio	1979
Itzaltzuko koblaría	Campion, A.	1980

4.1. Antonio Mª Labayen:

Giro honetan ere Antonio Mª Labayenek lanean jarrailzen du. Beste bost antzerki obra sortzen ditu eta bi antzerki itzultzen. Sormenezko antzerkiak hauek ditugu: "Pestaburu", "California...Ku, Ku!", "Agar'en seme....Ismael", "Perretxiku jatea" eta "Muñagorri".

1967 eta 1971 urteetan, Agorak eraturako Gipuzkoako teatro sariak irabazi zituen; aurrenekoa "California...ku, ku"-rekin eta "Agar'en seme... Ismael"ekin bigarrena. Bi antzerki hauek Urrietako Egi-Billa antzerki taldeak taularatu zituen, eta ondoren herriz-herri ezagutzera eman.

Platon eta Castelaoren obren itzulpenak egin zituen; gaur egun ezagutzen ditugu "Lapikoa" aurrenekoa eta "Agureok maitemindu bear ez" bigarrena.

Egitura:

"California... ku, ku!" Eta "Agar'en seme... Ismael" kupiberazko komediak dira, aldiz, "Pestaburu" eta "Perretxiko jatea" ohiturazko komedia laburrak eta "Muñagorri" antzerkia drama historikoa.

Estetika:

Estetikari dagokionez ez du berri handirik eskaintzen. "Pestaburu" Orixeren ipuin batetik hartuta ballet modura antolatutako komedi laburra; "Perretxiko jatea" izenak berak dion bezala, gatazka perretxikoak jan ondoren txarrak ala onak diren ez jakiteak sortzen du. "California...Ku, ku!"ren funtsa, ohituren deuseztatzea modismoen eraginaz, hau da, amerikanoen modako haize berrien eragina Europan. Eta "Agar'en seme...Ismael"en oinarria Lardizabalen "Testamendu" zar eta berriko kondairatik hartutako pasarteak ditugu. Nahiz lan batean nahiz bestean, bi antzerkiak ondo eratuak daude kolorez eta erritmoz; aurrenekoan gaurkotasuna bizi-bizian dagoen bezala, bigarrenean kondairan zehar bizitasunera iristen da. Garaiko antzezki-zunetan ikusleengana biziki iristen ziren.

"Pestaburu" eta "Perretxiko jatea", berriz, ohiturazko komedia laburrak dira, eta jostirudi hauek besteen bidetik doaz.

"Muñagorri" antzerkia lau ekitaldiko drama historikoa da, antzerki honen gatazkaren ardatza eskribaua, pakegile eta foru zalea zen Berastegiko Muñagorri da. Gizon honen azkena trajikoa da. Antzerki honen kolorea eta erritmoa ondo talutua dago eta lan egoki bat da, bere historizismoa galdu gabe drama beltz bat eskaintzen duelako.

Giroa.

"Muñagorri" antzerkia Labayen jaunaren azken antzerkia izan zen, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintzialak 1978. urtean argitaratuz. Hitzaurrean nekatutako gizona nabaritzen da.

Itsumenezko samina sufritzen du Labayen jaunari aurreneko samina gerlak ematen badio, bigarrenak min handiagoa egiten dio, hainbat eta hainbat lan egindako idazle bat baztertu nahia.

Atal honetako epea ez da erraza izan, ez Labayen jaunarentzat, ez eta gainontzeko antzerkilarientzat ere; mugimendu berrien sortzeak hainbat nahasketa eta inbidia ekarri digu eta buru hotzarekin talutu eta neurtu ditugu gauzak. Egina hor dago, eta horri ez dizkio begiak itxiko.

Epilogo.

Antonio Mª Labayen jaunaren sormenezko antzerkiaren estetikan ahultze bat sortzen duen birus baten eragina konstantea da. Antzerkietako pertsonalen karakterizazioak ez ditu gehiegi sakontzen eta arinkeria honetan pertsonalek "situazio" desberdinetan jokatzeko dute. Honek arinkeriazko dispertsioaren zurrunbilora eramaten ditu. Aipatutako birusiak badu kontrako sendagaia, eragina taulartzeko sasoiaren egin beharrekoa. Antidoto hori dramaturgia da. Bere eragina ikusi zen 1990. urtean Azpeitiako Topaketetan, Antxieta antzerki taldeak "Komedi Zaharrak" izenarekin zenbait antzerki labur taularatu zituenean, eta antzerki hauen artean Labayenen "Ostegun gizona" (antzerkia 1930. urtean idatzia eta 60urte beranduago azpeltiarrek antzeztua). Antxieta antzerki taldeak geroztik ez du orduan adinako arrakastarik izan. Honek gauza bat adierazten du, antzerkia paperean irakurtzea eta taula gainean ikustea bi gauza desberdin direla; pertsonalen karakterizazioa eguneratzeaz, euskarari orrazkera bat emateaz, guzti hau dramaturgi teknikak erabiliaz, antzerkiak beste abiadura bat hartzen du.

Antonio Mª Labayenen bizitzako azken hamarkadan izan nuen berarekin harremanik, eta mintzatzen ginen bakoitzean ez zidan atzera begiratzeko biderik jartzen, ez gertaturikorik aipatzen, beti aurrera begira ipintzen ninduen. Gainera gauzak esateko bazuen esku-ezker bat, askori izatea gustatuko litzaldukeena.

A.Mª Labayenek ekintzak eta esaerak asko neurtzen zituen, batzuetan zuzenki, eta besteetan bide-ertzetik joanaz. Bada gertaera bat asko pentsarazi didana eta hau Labayenen itzulpena da. Labayen jaunak itzultako antzerkiak garrantzizkoak izan dira eta hauek 60ko hamarkadan izan ziran, euskal antzerki taldeen gatatzka gori-gorian zegoen unean. Labayenek idatzietan adierazten du ez dela aski itzulpen garrantzitsuak egitea, baldin eta ondoren taularatzeko malla berdinako antzezlariak, zuzendariak, eszenografoak... eta abar ez badaude. Ondorengo egileen zenbait obra itzuli zituen: M. Frisch, F. Durrenman, B. Bretch, E. Ionesco, Castelao eta Plauto. Donostiako gatazkalariak ohar zitezen lan egin zuen itzulpenak egitea baino zailagoa dela itzultako lanak taularatztea, obrak eskatzen duen mailan behintzat.

Labayenekin mintzatu nintzen bakoitzean, antzerkia herri batean osasuntsua izateko, izan behar zituen gutxiengo oinarriak agertzen zizkidan. Bizitzako azken urteetan samina, antzerkiari dagokionez Eusko Jaurlaritzatik zetorkion, abertzaleen esku egon eta euskal antzerkiak hartzen zuen tratamendua ez zen egokia; pentsatzen zuen euskal antzerkiak osasuntsuago egon behar zuela. Urteak pasa-seaz makaltzen zihoan, urruti ikusten zuen euskal antzerkiaren mintegi bat, zer esanik ez euskal talde amateurri eskaini behar zitzaizkien laguntzak, bai diruz, antolakuntzaz eta abar. Formakuntzari buruz unibertsitatean ikusten zuen irtenbidea, Europako herrialdeetan bezala goi-mallako ikastetxeetan antzerki ikastaroak egiten. Guzti honek urtetik urtera karramarroen antzera atzera-pausoak ematen ditu, eta horrek mintzen zuen.

A.Mª Labayenek mundu hau utzi zuela orain bost urte dira, 2000. urtean sartu gara eta oraindik ez da Euskal Antzerki mintegirik, ez antzerki amateurren arazoel irtenbiderik eman ezta ere Europako egituratan sartzeko pausorik gertatu. Unibertsitatean formakuntza pausoak eman arren, gaur egun hutsean utzi dute.

Antonio Mª Labayen, mende erdi luzez, euskal antzerkian murgildua egon da, eta ondorengo belaunaldia osatu dugunontzat maisu honen antzerki lanak eredugarriak izan zaizkigu.

4.2. Nemesio Etxaniz

Antzerki Sua. Sasolaren haseran Nemesio Donostian aurkitzen

denez, alpatutako bi antzerki talde hauek ondo ezagutzen zituen eta bere laguntza talde bati eskaini zion: Jarral taldeari. Honen arrazoletako bat egotzi behar zailo irrati saioetan izandako zenbait arazori. Nemesio kanporatu zuten, laguntza haundirik ez zuen izan eta konportamendu txepel horrek harremanak hoztu zituen Iztunde Eskolako zenbaitekin.

1961. urtean Nemesiok Jarral antzerki taldeko kideei irakurtzeko komedia bat eskaini zien: "Mujeres en Berrigorriaga" Victor Ruíz Añibarrok idatzia, eta 1949. urtean Buenos Airesko Casal Catalán antzokian taularatua, Acción Vasca-ren babespean. Jarraikoei antzerki egokia iruditu zitzaizen eta Nemesiori eskatu zioten euskara zezan, baita honek egin ere. Jarral antzerki taldeak 1961eko abenduaren 24an Antzoki Zaharrean taularatzen du "Ito edo... ezkondu" izenarekin. Ondorengo egunetan hainbat herritan eskaini zuten. 1968. urtean Auñamendiren 60. zenbakian argitaratzen da.

Nemesio sasoiko antzerki girotik urruntzen joaten da, gazte mugimenduari muzin eginaz. Hala eta guztiz ere, bere lanak aurrera ateratzen saiatzen da eta horrela 1978. urtean "Lur berri" liburua Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintzialak Donostian 1978. urtean argitaratzen du bertan irrati antzerki eta irratiako zenbait ipui dramatizatuak eskainiaz. Lau urte beranduago Donostian Urtarrilaren 27an arratsaldeko zazpiretan hiltzen da.

Gure antzerkilarik ospetsu hauen uzta bildua dugu, eta hori antzerkizaleontzat pozgarria da. Uzta-bilketa ondorengo festa ospatzea merezi zuten gure hirukoteek. Antzerkizaleok orokorrean, eta Azpeitiako Topaketek bereziki, ez dute ahaztu, EGANek ahazten ez duen bezala.